

Metropol ve Zihinsel Hayat

1903

MODERN HAYATIN EN DERİN SORUNLARI, bireyin, bunaltıcı toplumsal güçler, tarihsel miras, dışsal kültür ve hayat tekniği karşısında kendi varoluşunun özerklik ve bireyselliğini koruma talebinden doğar. İlkel insanın *bedensel* varoluşunu devam ettirebilmek için doğaya açtığı savaş, en son haline bu modern formda ulaşır. On sekizinci yüzyıl, kökeni itibariyle iyi ve herkesin paylaştığı bir şey olan insan doğası engellenmeden gelişebilsin diye, insana devlette ve dindeki, ahlakta ve iktisattaki bütün tarihsel bağlarından kendisini kurtarma çağrısında bulunmuştur. On dokuzuncu yüzyıl ise daha fazla özgürlüğün yanı sıra, insanın ve yaptığı işin işlevsel olarak uzmanlaşmasını talep etmiştir; bu uzmanlaşma bir bireyi başka bir bireyle kıyaslanmaz, bütün bireyleri de mümkün olan en yüksek derecede vazgeçilmez kılar. Ama bir yandan da herkesi başkalarının onu tamamlayan etkinliklerine daha dolaysız biçimde bağımlı kılar. Nietzsche bireyin tam anlamıyla gelişmesinin koşulunun bireyler arasındaki en amansız mücadele olduğunu söylerken, sosyalizm aynı nedenle her tür rekabetin bastırılması gerektiğine inanır. Gelgelelim bu konuların hepsinde aynı temel saik işbaşındadır: Kişi toplumsal-teknolojik bir mekanizma tarafından eşitlenmeye ve tüketilmeye direnir. Modernliğe özgü hayatın ve bu hayatın ürünlerinin içsel anlamını, deyim yerindeyse kültürel beden ruhunu konu edinen bir araştırma, metropol gibi yapıların hayatın bireysel ve bireyüstü içerikleri arasında kurduğu denklemi çözmeye çalışmak zorundadır. Böyle bir araştırma kişiliğin kendini dışsal güçlerin yaptığı düzenlemelere nasıl uydurduğu sorusuna cevap vermek durumundadır. Bugün ben de kendime bu görevi verdim.

Metropole özgü bireysellik tipinin psikolojik temeli, *sinirsel uyumlardaki yoğunlaşmadır* ki bu da dış ve iç uyarıcılarının hızlı ve keskin-

tisiz değişiminin ürünüdür. İnsan, ayrıştıran, farklılaştıran bir yaratıktır. Zihni anlık bir izlenimle ondan önceki izlenim arasındaki farkla uyartılır. Kalıcı izlenimler, birbirinden çok ufak farklar gösteren izlenimler, düzenli ve alışıldık bir seyir izleyen, düzenli ve alışıldık karşıtlıklar sergileyen izlenimler — bütün bunlar, değişen imgelerin hızla toplaşmasına, tek bir bakışın kavrayışındaki keskin süreksizliğe ve akın akın gelen izlenimlerin beklenmedikliğine kıyasla, daha az bilinç tüketirler, tabiri caizse. Metropolün yarattığı psikolojik koşullardır bu ikinciler. Şehir, caddeden her geçişle, ekonomik, mesleki ve toplumsal hayatın tüm temposu ve çeşitliliğiyle, ruhsal hayatın duyuşsal temelleri konusunda kasaba ve taşra hayatıyla kendisi arasında derin bir karşıtlık kurar. Metropol farklılıklara bağımlı bir mahluk olarak insanı taşra hayatının gerektirdiğinden daha çok bilinçliliğe mecbur eder. Taşrada hayatın ve duyuşsal zihinsel imgelerin ritmi daha yavaş, daha alışılmış ve daha düzenli şekilde akar. Kasabalardaki duygulara ve duygusal ilişkilere dayalı ruhsal hayatın tersine, metropoldeki hayatın esasen düşünsel (*intellectualistic*) olduğunu görürüz. Kasabadaki ilişkiler ruhun daha bilinçsiz katmanlarına kök salmışlardır ve en rahat, kesintisiz alışkanlıkların düzenli ritmi içinde serpilirler. Halbuki zekânın, düşünselliğin yeri ruhun saydam, bilinçli üst katmanlarıdır; iç güçlerimiz arasında uyarlanma yeteneği en yüksek olan da zekâdır. Zekânın değişime ve fenomenler arasındaki karşıtlıklara uyum sağlayabilmesi için herhangi bir şok ya da içsel çalkantı gerekmez; ama daha muhafazakâr kişilikler, kendilerini metropoldeki olayların ritmine ancak bu tür çalkantılar yaşayarak uyarlayabilirler. Nitekim —şüphesiz binlerce bireysel varyantı olan— metropol tipi insan, dış ortamındaki onu köklerinden koparacak tehditkâr akıntılara ve uyumsuzluklara karşı kendisini koruyacak bir organ geliştirir. Tepkilerini kalbiyle değil kafasıyla verir. Burada ruhsal ayrıcalığı artan bir farkındalık üstlenir. Yani metropol insanındaki artan farkındalığın ve zekâ/düşünsellik egemenliğinin temelinde metropol hayatı vardır. Metropolde özgü fenomenlere tepki verme işi, hassasiyeti en az olan ve kişiliğin derinliklerinden gayet uzak olan organa kaydırılmıştır. Dolayısıyla öznel hayatı metropol hayatının ezici gücüne karşı koruduğu düşünülen düşünsellik (*intellectuality*) birçok yönde dallanıp budaklanarak ayrı ayrı sayısız fenomenle bütünleşir.

Metropol daima para ekonomisinin yeri olmuştur. Burada ekonomik mübadelenin çoğulluğu ve yoğunlaşmışlığı mübadele araçlarına, taşradaki ticaretin yetersizliğinin imkân veremeyeceği bir önem kazandırır. Para ekonomisi ile zekânın/düşünselliğin hâkimiyeti arasında bünyevi bir bağ vardır. İnsanlarla ve şeylerle uğraşırken her ikisi de serinkanlı bir tutum takınır ki bu tavır çoğunlukla biçimsel bir adalet ile nezaketsizli-

ğe varan bir katılığı bir araya getirir. Düşünsel bir incelmışliği olan kişi her türlü sahici bireysellik karşısında kayıtsızdır çünkü böylesi bireysellikler mantıksal işlemlerle tüketilemeyecek ilişkiler ve tepkiler yaratırlar. Keza, fenomenlerin bireyselliği de para ilkesiyle ölçülemez. Para sadece herkeste ortak olan şeylerle ilgilenir: Mübadele değeri talep eder, her türlü niteliği ve bireyselliği "Kaç para?" sorusuna indirger. Kişiler arasındaki bütün samimi duygusal ilişkiler onların bireyselliklerine dayalıdır, oysa rasyonel ilişkilerde insan bir sayı gibi, kendi başlarına bir önemi olmayan, yalnızca nesnel olarak ölçülebilen kazanımları ilgiye değer olan bir unsur gibi ele alınır. Bu yüzden metropol insanı satıcı ve müşterilerine, hizmetçilerine, hatta toplumsal bir ilişkiye girmekle yükümlü olduğu kişilere tam da bu tarzda muamele eder. Bu düşünsellik özellikleri, bireysellik hakkında kaçınılmaz olarak sahip olunan bilginin yine kaçınılmaz olarak daha sıcak bir davranış tonu, verilen hizmet ile ödenen karşılığı nesnel biçimde dengeleme gayretinin ötesine geçen bir davranış tarzı yarattığı küçük çevrelerin doğasıyla karşıtlık oluşturur. Küçük grubun ekonomik psikolojisinde şu husus önemlidir: İkel koşullar altında üretim malı sipariş eden müşteri için yapılır, yani üretici ile tüketici birbirini tanımaktadır. Oysa modern metropol, neredeyse bütünüyle piyasa için yapılan üretimle, yani üreticinin fiili görüş alanına asla şahsen girmeyen bütünüyle yabancı alıcılar için yapılan üretimle karşılar ihtiyaçlarını. Bu anonimlik yüzünden her bir tarafın çıkarları amansız bir serinkanlılığa bürünür: Tarafların entelektüel hesaplarla meşgul bencilliklerinin, kişisel ilişkilerin tartıya gelmez yanları yüzünden yolumdan sapacağından korkmalarına gerek yoktur. Metropolü hükmü altına alan para ekonomisi, haneîçi üretimin ve doğrudan mal takasının son kalıntılarını da ortadan kaldırır; müşterilerin siparişi üzerine yapılan iş miktarını her geçen gün azaltır. Bu serinkanlı tutum, metropole hâkim olan para ekonomisiyle o kadar yakından bağlantılıdır ki önce entelektüalist zihniyet mi para ekonomisini teşvik etmiştir, yoksa para ekonomisi mi bu zihniyeti belirlemiştir, kimse söyleyemez. Metropoldeki hayat tarzının bu karşılıklılığı besleyen en verimli toprak olduğu kesindir ama. Ben bu hususu sadece son derece saygın İngiliz anayasa tarihçisinin şu sözlerini aktararak ortaya koyacağım: Bütün İngiliz tarihi boyunca, Londra hiçbir zaman İngiltere'nin kalbi rolünü değil, genellikle zihni, her zaman da para kesesi rolünü oynamıştır!

Hayatın yüzeyinde uzanan, önemsiz görünen belli özelliklerde, onlara özgü bir dizi zihinsel eğilim bir araya gelir. Modern zihin gittikçe daha hesapçı hale gelmiştir. Pratik hayatın para ekonomisi sayesinde ulaştığı hesapçı kesinlik, doğa biliminin idealine tekabül eder: yani dünyayı bir aritmetik problemine dönüştürme, dünyanın her parçasını ma-

tematiksel formüllerle sabitleme idealine. Bu kadar çok insanın günlerini ölçüp biçmeyle, hesaplamayla, saymayla, nitel değerleri nicel değerlere indirgemeyele dolduran tek şey para ekonomisidir. Paranın hesaba dayalı doğası sayesinde, hayatı oluşturan unsurlar arasındaki ilişkilere yeni bir kesinlik, özdeşlik ve farklılıkların tanımına bir belirlilik, anlaşma ve düzenlemelere bir netlik gelmiştir — tıpkı cep saatlerinin yaygınlaşmasının bu kesinliği dışsal olarak yaratmış olması gibi. Gelgelelim, metropol hayatının koşulları bu özelliğin hem nedeni hem de sonucudur. Tipik metropol sakininin ilişkileri ve işleri öyle karmaşıktır ve öyle bir çeşitlilik arz eder ki verilen sözler ve hizmetlerde çok katı bir dakiklik olmasa bütün yapı çöküp içinden çıkılmaz bir kaosa dönüşürdü. Bu kadar farklı çıkarları olan ve ilişki ve faaliyetlerini son derece karmaşık bir organizma içinde bütünleştirmek zorunda olan bu kadar çok insanın bir araya gelmesidir, her şeyden önce, bu zorunluluğu yaratan. Berlin'deki bütün saatler aniden farklı yönlerde bozulup bir saat bile yanlış gitse, şehrin bütün ekonomik hayatı ve iletişimi uzun süre çığrından çıkardı. Ayrıca, salt dışsalmış gibi görünen bir faktör —mesafelerin uzunluğu— yüzünden her türlü bekleyiş ve gerçekleşemeyen buluşmalar feci bir zaman ziyanına neden olurdu. Demek ki, metropolün tekniği, bütün faaliyetlerin ve karşılıklı ilişkilerin istikrarlı ve gayrişahsi bir zaman çizelgesi içinde gayet dakik bir biçimde bütünleştirilmesi olmaksızın düşünülemez. Bu yazıda üstlendiğimiz düşünme görevinden çıkacak genel sonuçlar burada da bir kez daha açığa çıkıyor: Varoluşun yüzeyindeki her noktadan —bu nokta yüzeye ne kadar yakından bağlı olursa olsun— ruhun derinliklerine inen bir sondaj yapılabilir ve böylece hayatın en sıradan dışsallıklarının bütünü, en nihayet, hayatın anlamı ve üslubuyla ilgili nihai kararlara bağlanabilir. Dakiklik, hesaplanabilirlik, kesinlik metropole özgü varoluş tarzının karmaşıklık ve kapsayıcılığı tarafından hayata dayatılır. Bu özellikler söz konusu hayatın para ekonomisiyle ve entelektüalist karakteriyle çok yakından bağlantılı olmakla kalmazlar. Hayatın içeriklerine de renklerini verir, genel ve kesin biçimde şematikleştirilmiş hayat formunu dışarıdan almak yerine, hayat tarzını içeriden belirlemeyi amaçlayan akıldışı, içgüdüsel, mütehakkim özellikleri safdışı ederler. Akıldışı itkilerle nitelenen mütehakkim kişilik tiplerine şehirde rastlamak hiç de imkânsız olmamasına rağmen, yine de bu kişiler tipik şehir hayatına karşıdırlar. Ruskin ve Nietzsche gibi insanların metropole duydukları şiddetli nefret bu şekilde anlaşılabilir. Onlar, mizaçları sayesinde, hayatın değerini sadece, herkes için aynı kesinlikle tanımlanması mümkün olmayan şemalaştırılmamış varoluşta bulabilmişlerdi. Metropolden böyle nefret etmelerine yol açan nedenler para ekonomisinden ve modern varoluşun entelektü-

alizminden de nefret etmelerine yol açmıştı.

Birleşip hayat biçiminin kesinlik ve netliğini oluşturmuş olan faktörlerin aynıları, büyük ölçüde gayrişahsi bir yapı da oluşturmuşlardır; ama, öte yandan, son derece şahsi bir öznelliği de teşvik etmişlerdir. Dünyadan bezmişlik (*blasé*) tavrı kadar metropolle doğrudan doğruya bağlantılı ruhsal bir fenomen yoktur belki de. Dünyadan bezme tavrı öncelikle zıt sinir uyarımlarının hızla değişmesinden ve iyice sıkıştırılmış olmalarından kaynaklanır. Metropoldeki entelektüalite artışı da en başta bundan kaynaklanmış gibidir. Bu yüzden de entelektüel bakımdan pek parlak olmayan aptal insanlar genelde pek dünyadan bezmezler. İnsanı dünyadan bezdiren şey sınırsız haz peşinde koşulan hayattır çünkü böyle bir hayat sınırları o kadar uzun süre azami tepki vermeye zorlar ki en sonunda hiç tepki vermez olurlar. Keza, daha zararsız izlenimler bile, sırf değişimlerindeki sürat ve çelişkililik yüzünden, bu tür şiddetli tepkilere neden olabilir ve sınırları öyle amansızca yıpratırlar ki son güç rezervleri de tükenebilir, ve insan da aynı ortamda kalırsa yeni bir güç toplayacak vakit bulamaz. Böylece, yeni duymalara uygun enerjiyle tepki verme konusunda bir yetersizlik ortaya çıkar. Aslında daha sakin ve daha az değişen ortamlarda yaşayan çocuklarla kıyaslandığında, metropolde yaşayan bütün çocukların sergilediği söylenebilecek olan dünyadan bezme tavrı da bunun sonucunda ortaya çıkar.

Metropoldeki bu dünyadan bezme tavrına yol açan bu fizyolojik kaynağa, para ekonomisinin ürünü olan bir başka kaynak daha eklenir. Dünyadan bezmenin özünde ayırt etme yeteneğinin körleşmesi yatar. Yarım akıllılarda olduğu gibi nesnelere algılanmadığı anlamına gelmez bu; burada söz konusu olan şey, şeylerin anlamlarının ve farklı değerlerinin, dolayısıyla da bizatihi kendilerinin önemsiz şeyler olarak deneyimlenmesidir. Bezgin kişi her şeyi aynı yavan ve gri tonda görür; hiçbir nesne bir başkasından daha tercihe şayan değildir. Bu haletiruhiye, bütünüyle içselleştirilmiş para ekonomisinin sadık, öznel yansımasıdır. Çeşit çeşit şeyin eşdeğeri olan para en korkunç tesviyeci haline gelir. Zira para şeyler arasındaki her türlü nitel farkı "Kaç para?" sorusuyla ifade eder. Para, olanca renksizliği ve kayıtsızlığıyla, bütün değerlerin ortak paydası haline gelir; şeylerin çekirdeğini, bireyselliklerini, özgül değerlerini ve kıyaslanmazlıklarını onmaz biçimde çıkarıp atar. Paranın sürekli hareket halindeki akıntısında her şey eşit özgül ağırlıkla sürüklenir. Her şey aynı düzeydedir ve birbirlerinden sadece kapladıkları alanın büyüklüğüyle ayrılır. Tek tek durumlarda şeylerin eşdeğerleri olan paranın rengini alması, daha doğrusu renksizleşmesi fark edilmeyecek ölçüde küçük bir şey olabilir. Gelgelelim, zenginlerin parayla satın alınabilecek nesnelere ilişkilerinde, hatta belki de çağdaş

kamu zihniyetinin bu nesnelere her yerde affettiği bütünsel karakterde, nesnelere sadece parayla değerlendirilmesi kayda değer oranlara ulaşmıştır. Para mübadelesinin başlıca yatakları olan büyük şehirler şeylerin satın alınabilirliğini daha küçük yerleşimlere göre çok daha etkileyici bir biçimde öne çıkarırlar. Bu yüzden ki şehirler aynı zamanda dünyadan bezme tavrının da gerçek mekânıdır. Dünyadan bezme tavrında insanlarla şeylerin bir araya toplanması bireyin sinir sistemini en yüksek düzeyde uyarıp doruğuna çıkartır. Aynı koşullayıcı faktörlerin salt nicel yoğunlaşması yüzünden, bu yüksek düzeyde uyarım tam zıttına dönüşür ve dünyadan bezme tavrında görülen tuhaf düzenleme içinde ortaya çıkar. Bu fenomende sınırlar, kendilerini metropol hayatının içerik ve biçimlerine uydurma yönündeki son imkânı, uyarılara tepki göstermeyi reddetmekte bulurlar. Bazı kişilikler kendilerini ancak bütün nesnel dünyayı değersizleştirme pahasına koruyabilirler — ama bu da sonuçta kaçınılmaz olarak onların kendi kişiliklerini de aynı değersizlik hissi içine sürüklemelerine yol açar.

Bu varoluş biçiminin öznesi onunla tamamen kendi başına hesaplaşmak durumunda olduğu halde, büyük şehir karşısında kendini korumak için toplumsal açıdan en az bunun kadar olumsuz bir davranış sergilemesi gerekmektedir. Metropol sakinlerinin birbirleri karşısında takındıkları bu zihinsel tavra, biçimsel bir açıdan, ihtiyat adını verebiliriz. İnsanın neredeyse karşılaştığı herkesi tanıdığı ve neredeyse herkesle olumlu bir ilişkisinin olduğu kasaba hayatında sürekli dışsal temaslara içsel tepkiler verilir, ama insan aynı şeyi sayısız insanla karşılaştığı şehirde yapacak olsaydı içsel olarak bütünüyle atomize olur, hayal bile edilemeyecek bir ruhsal duruma ulaşırdı. Kısmen bu psikolojik olgu, kısmen de metropol hayatının gelgeç unsurları karşısında insanların haklı olarak sergiledikleri güvensizlik, ihtiyat tavrı takınmayı zorunlu kılar. Bu ihtiyatlılık yüzünden yıllardır komşumuz olan insanları bile görünce tanımayız genellikle. Bizi kasabalıların gözüne soğuk ve kalpsiz gösteren şey de bu ihtiyatlılıktır. Hatta, kendimi kandırmıyorsam görürüm ki bu dışsal ihtiyatın içsel veçhesi sadece kayıtsızlık değildir; çoğu zaman farkında olmasak da, nedeni ne olursa olsun daha yakın bir temas kurulduğu anda nefrete ve kavgaya dönüşebilecek hafif bir hoşlanmama hissi, karşılıklı bir yabancılık ve tikslenme de karışır işin içine. Bu denli kapsamlı bir iletişime dayalı bir hayatın iç organizasyonu, en kısa sürelisinden en kalıcısına, son derece geniş bir çeşitlilik arz eden bir sempati, kayıtsızlıklar ve hoşlanmamalar hiyerarşisine dayalıdır. Bu hiyerarşide kayıtsızlık ilk bakışta zannedileceği kadar büyük bir yer kaplamaz. Ruhsal faaliyetlerimiz başka birinden gelen hemen her izlenime az çok ayrı bir hisle cevap vermektedir hâlâ. Bu izlenimin bilinç-

siz, akışkan ve değişken karakteri bir kayıtsızlık haline yol açıyormuş gibi görünmektedir. Aslında karşılıklı telkinin her türlü ayrımı silerek yayılması ne kadar katlanılmaz bir şey olursa, bu kayıtsızlık da o kadar gayritabii olurdu. Metropolün bu iki tipik tehlikesine, kayıtsızlığa ve ayırım gözetmeksizin herkese telkinde bulunmaya karşı bizi antipati korur. Fiili bir husumetin hazırlık aşaması denebilecek örtük bir antipati, bu hayat tarzının devamı için elzem olan mesafeleri ve hoşlanmama hislerini yaratır. Bu hayat tarzının kapsamı ve içerdiği karışım, ortaya çıkış ve kayboluş ritmi, tatmin edilme biçimleri — bütün bunlar, daha dar anlamda birleştirici saiklerle birlikte metropol hayat tarzının ayrılmaz bütünlüğünü oluşturur. Metropole ait hayat tarzında doğrudan doğruya kopma gibi görünen şey, aslında onun en temel toplumsallaşma biçimlerinden yalnızca bir tanesidir.

Bu ihtiyatlılık ve içerdiği gizli hoşlanmama tınısı da metropoldeki daha genel bir zihinsel fenomenin formu ya da ambalajı gibi görülür: Bu ihtiyatlılık bireye başka hiçbir koşulda benzeri olmayan bir türde ve miktarda kişisel özgürlük bahşeder. Metropol toplumsal hayatın büyük gelişme eğilimlerinden birine döner; neredeyse evrensel bir formülün bulunabileceği az sayıdaki eğilimden biridir bu. Gerek tarihteki gerek günümüzdeki toplumsal yapılarda bulunan ilk toplumsal oluşum safhası şudur: komşu, yabancı ya da bir şekilde hasım durumundaki çevrelere karşı sıkı sıkıya kapalı nispeten küçük çevre. Gelgelelim, bu çevre kendi içinde sıkı bir bağdaşıklıkla sahiptir ve tek tek üyelerine kendi benzersiz niteliklerini geliştirme ve özgür, kendi kendinden sorumlu hareketlerde bulunma konusunda dar bir alan bırakır. Siyasi gruplarla akrabalık grupları, partiler ve dinî cemaatler bu şekilde başlamışlardır. Çok genç toplulukların kendilerini korumaları için katı sınırlar ve merkezci bir birlik tesis edilmesi gerekir. Bu yüzden bireyin özgürlüğüne ve benzersiz iç ve dış gelişimine izin veremezler. Bu safhadan itibaren toplumsal gelişme aynı anda iki farklı, ama birbirine tekabül eden yönde ilerler. Grup —sayısal ve mekânsal olarak, önem ve hayat içeriği bakımından— büyüdükçe, dolaysız iç birliği gevşer ve başlangıçta başkalarına karşı çizilen sınırların katılığı, karşılıklı ilişkiler ve bağlantılar sayesinde yumuşamaya başlar. Birey aynı zamanda o ilk kısıkanç sınırlamanın çok ötesine geçen bir hareket özgürlüğü kazanır. Ayrıca da büyümüş gruptaki işbölümünün hem vesile sunduğu hem de zorunlu hale getirdiği özgül bir bireysellik de kazanır. Devlet ve Hıristiyanlık, loncalar ve siyasi partiler ve daha sayısız grup —her bir grubun özel koşulları ve güçleri genel şemayı kuşkusuz belli oranlarda değiştirmiş olsa da— bu formüle göre gelişmişlerdir. Bu şema bireyselliğin kent hayatındaki evriminde de belirgin biçimde görülür bana kalırsa. Antik dönemdeki ve

ortaçağdaki kasaba hayatı bireyin dışarıya yönelik hareket ve ilişkilerinin önüne, bireyin bağımsızlığının ve içsel olarak farklılaşmasının önüne öyle engeller koyuyordu ki modern insan o koşullarda nefes bile alamazdı. Bugün bile kasabaya yerleşen bir metropol insanı, en azından tür açısından benzer bir kısıtlanmışlık hisseder. Muhitimizi oluşturan çevre ne kadar daralırsa ve bireyin başkalarıyla kurduğu, kendi sınırlarını eriten ilişkiler ne kadar kısıtlanırsa, söz konusu çevre bireyin faaliyetlerini, hayat tarzını ve bakış açısını o kadar merakla izler, nicel ve nitel bir uzmanlaşmanın bütün o küçük çevrenin çerçevesini kırması o kadar kolay olur.

Antik *polis* bu bakımdan tam bir kasaba karakterine sahipmiş gibi görünmektedir. Yakın ve uzak düşmanlarının varoluşuna yönelttiği sürekli tehdit, siyasi ve askeri açılardan katı bir kaynaşmaya, yurttaşların birbirlerini denetlemesine, bütünün bireye kıskançça sahip çıkmasına yol açıyordu; bireyin özel hayatı o derece baskı altındaydı ki bunu ancak kendi hanesinde tam bir despot gibi davranarak telafi edebiliyordu. Atina hayatının muazzam çalkantısı ve heyecanı, o eşsiz renkliliği, benzersiz derecede bireyselleşmiş kişiliklerin meydana getirdiği bir halkın, bireyselliği ortadan kaldıran bir kentin kesintisiz iç ve dış baskısına karşı verdiği mücadeleyle izah edilebilir belki. Daha zayıf bireylerin baskı altına alındığı, daha güçlü mizaçlı olanlarınsa kendilerini ateşli bir biçimde kanıtlamaya teşvik edildiği gergin bir atmosfer yaratıyordu bu. Tam olarak tanımlanmasa da, türümüzün düşünsel gelişimindeki "genel insani karakter" olarak adlandırılması gereken şey işte bu yüzden buradadır, Atina'da filizlendi. Zira şu bağlantının tarihsel olarak da olgusal olarak da geçerli olduğunu savunuyoruz: Hayatın en kapsamlı ve en genel içerik ve biçimleri, en bireysel olanlarıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Her ikisinin de ortak bir hazırlık aşaması vardır; yani her ikisi de onları dışarıdan genişlemeye ve genelliğe karşı, içeridense serbestçe hareket eden bireyselliğe karşı bir savunma durumu içine yerleştiren dar oluşumlara ve gruplaşmalara düşmandır. Feodal dönemde nasıl "özgür insan" ülke hukukuna, yani en büyük toplumsal çemberin hukukuna tabi olan kişi, "özgür olmayan" ise haklarını sadece feodal birliğin dar çevresinden alan ve daha büyük toplumsal çemberden dışlanmış olan kişi ise, bugün de metropol insanı, etrafı küçük hesaplar ve önyargılarla kuşatılmış olan kasaba insanının tersine, manevi ve rafine anlamda "özgür"dür. Çünkü büyük çevrelerdeki zihinsel hayat koşulları, karşılıklı ihtiyatlılık ve kayıtsızlık, bireyin bağımsızlığı üzerindeki etkisini en çok büyük şehrin yoğun kalabalığında hissettirir. Bunun nedeni de buradaki bedensel yakınlığın ve mekân darlığının zihinsel mesafeyi daha da görünür kılmasıdır. İnsanın kendisini hiçbir yerde metropol kalabalı-

ğında olduğu kadar yalnız ve kaybolmuş hissetmemesi de, bu özgürlüğün öbür yüzüdür kuşkusuz. Zira başka yerlerde olduğu gibi burada da insanın özgürlüğü duygusal hayatına illaki rahatlık şeklinde yansımaz.

Çevrenin genişlemesi ile kişisel iç ve dış özgürlük arasındaki evrensel tarihsel bağıntı düşünülerek, metropolü özgürlüğün odağı haline getiren şeyin, alanının dolaysız büyüklüğü ve insan sayısının çokluğu olduğu söylenebilir, ama tek neden bu değildir. Herhangi bir şehir kozmopolitizmin yatağı haline daha ziyade bu gözle görülür genişlemeyi aşarak gelir. Şehrin ufku servetin artmasına benzer bir tarzda genişler; belli miktarda mülk, adeta otomatik olarak, gittikçe daha hızlı artar. Belli bir sınır aşıldığında şehir sakinleri arasındaki ekonomik, kişisel ve entelektüel ilişkiler artar, şehrin hinterlandı üzerindeki entelektüel hâkimiyet alanı geometrik olarak genişler. Dinamik genişleme konusundaki her kazanım, ona eşit bir genişlemenin değil ama yeni ve daha büyük bir genişlemenin basamağı haline gelir. Şehirden sarkan her iplikten, adeta kendi kendilerine yeni iplikler çıkar, tıpkı toprak rantının durduk yere büyümesinin, sırf iletişimin artması sayesinde, sahibine otomatik olarak artan kârlar getirmesinde olduğu gibi. Bu noktada, hayatın nicel yönü doğrudan doğruya nitel karakter özelliklerine dönüşür. Kasabadaki hayat alanı, esasen, kendi içine kapalı ve kendi kendine yeterlidir. Metropolün doğasında ise iç hayatının dalga dalga genişleyip çok uzak ulusal ya da uluslararası alanlara taşması bulunur. Önemi bireysel kişiliklere bağlı olduğu ve onlarla birlikte öldüğü için Weimar da bunun tersini gösteren bir örnek sayılamaz; zira metropol esasen en saygın kişilerden bile bağımsız olmasıyla tanımlanır. Bağımsızlığın karşılığıdır, bireyin metropolde sahip olduğu bağımsızlık için ödediği bedeldir bu. Metropolün en önemli özelliği, böyle işlevsel bir biçimde genişleyip kendi fiziksel sınırlarının ötesine geçmesidir. Bu etkililik de metropol hayatına ağırlık, önem ve sorumluluk kazandırır. İnsan bedeninin sınırlarından ya da dolaysız faaliyetlerinin gerçekleştiği alandan ibaret değildir. Zaman-sal ve mekânsal olarak neden olduğu etkilerin toplamıdır onu oluşturan. Keza, bir şehir de dolaysız sınırlarını aşan etkilerin toplamından ibaretir. Şehrin, varoluşunun ifade edildiği fiili genişliği ve menzili budur. Bu olgu da bariz biçimde gösterir ki bu genişliğin mantıksal ve tarihsel tamamlayıcısı olan bireysel özgürlük, sadece olumsuz anlamda, salt hareket özgürlüğü olarak, önyargıların ve darkafalı nihilizmin ortadan kaldırılması olarak anlaşılmalıdır. Burada asıl önemli olan nokta, son keredede her insanın sahip olduğu tikellik ve kıyaslanamazlığın, bir hayat tarzı işlenirken bir şekilde ifade buluyor olmasıdır. Kendi doğamızın yasalarını takip ediyor olmamız —ki özgürlük de budur—, kendi kendimizin ve başkalarının gözünde, ancak ve ancak bu doğanın ifadeleri başka-

larıninkilerden farklıysa apaçık ve ikna edici bir şey haline gelir. Hayat tarzımızın bize başkaları tarafından dayatılmadığını kanıtlayan tek şey başkalarıyla karıştırılamayacak bir durumda olmamızdır.

Şehirler, öncelikle, en yüksek düzeyde ekonomik işbirliğinin yataklarıdır. Bu yüzden de Paris'teki kazançlı *quatorzieme** mesleği gibi uç fenomenler yaratırlar. Bunlar, evlerinin üzerindeki armalardan tanınan ve bir yemek davetinde on üç kişi olması halinde hemen davete katılabilmek için yemek saatinde uygun giysiler içinde hazır bekleyen kişilerdir. Şehir ne kadar genişlerse işbölümünün tayin edici koşullarını o kadar çok sunar. Büyüklüğü sayesinde son derece geniş çeşitlilikte hizmetleri kapsayabilen bir çevre yaratır. Öte yandan, bireylerin belli yerlerde toplaşması ve müşteri kapmak için girdikleri rekabet bireyi, bir başkasının kolayca onun yerine geçemeyeceği bir işlevde uzmanlaşmaya zorlar. Şehir hayatının, insanın hayatını sürdürebilmek için doğaya karşı verdiği mücadeleyi, insanlararası bir kazanç (burada doğadan değil başka insanlardan elde edilen bir kazanç) mücadelesine dönüştürmüş olması tayin edici önem taşır. Zira uzmanlaşma sadece kazanç elde etme rekabetinden değil, satıcının ayarttığı müşteride hep yeni ve farklılaşmamış ihtiyaçlar ortaya çıkarmaya çalışmak zorunda olmasından da kaynaklanır. Henüz tüketilmemiş bir gelir kaynağı ve kolayca ikame edilemeyecek bir işlev bulmak için, kişinin verdiği hizmette uzmanlaşması zorunludur. Bu süreç kamunun ihtiyaçlarının farklılaşmasını, incelmesini ve zenginleşmesini teşvik eder ki bu da bariz biçimde söz konusu kamu içindeki kişisel farkların artmasına yol açacaktır.

Bütün bunlar, zihinsel ve ruhsal özelliklerin bireyselleşmesine (şehir bu bireyselleşmeye büyüklüğüyle doğru orantılı olarak vesile olur) giden yolu açar. Bu sürecin altında yatan bir dizi bariz neden vardır. Birincisi, insan kendi kişiliğini metropol hayatının boyutları içinde ortaya koymanın zorluğuyla yüzleşmek zorundadır. Önemdeki nicel artış ve harcanan enerji sınırlarına dayandığında, kişi nitel farklılaşmaya başvurarak toplumsal çevrenin dikkatini bir şekilde kendi üzerine çekmek için bu çevrenin farklılıklara yönelik duyarlılığından yararlanır. Son olarak, insan kasti tuhaflıklar, yani yapmacık tavırlar, kaprisler, bir ânı bir ânına uymazlıklar gibi metropole özgü aşırılıklar benimsemeye ayartılır. Bu aşırılıkların anlamı hiç de söz konusu davranışların içeriklerinden gelmez; "farklı olma", çarpıcı bir tarzda öne çıkma ve böylece dikkat çekme biçiminden gelir. Birçok karakter tipi için, özsayıgılarını bir nebze olsun muhafaza etmenin ve bir mevkii işgal etme hissini yaşamının tek yolu son kertede dolaylıdır ve başka insanların farkındalığıdır.

* Fr. On dördüncü. -ç.n.

Aynı anlamda önemsiz görünen ama biriken etkileri bakımından hâlâ dikkate değer olan bir faktör daha işbaşındadır. Kasabadaki toplumsal ilişkilere kıyasla, metropol insanının payına düşen insanlar arası temasın kısalığı ve seyrekliğinden bahsediyorum. Metropolde kısa süreli temaslara giren birey görüntüsüyle "hemen sadede gelme", yoğun ve çarpıcı bir biçimde karakteristik bir izlenim yaratma telaşındadır, halbuki sık ve uzun bir etkileşimin söz konusu olduğu bir atmosferde kişi başkalarının gözünde kendi imgesinin nasıl olduğuna dair açık seçik bir imgeye sahiptir.

Gelgelelim, metropolün en bireysel kişisel varoluş dürtülerine vesile olmasının —bunun haklı ya da başarılı olup olmadığı meselesine girmiyorum— en derin nedeni şuymuş gibi geliyor bana: Modern kültürün gelişimine damgasını vuran şey, "nesnel tin" denebilecek şeyin "öznel tin"e galebe çalmasıdır. Yani, hukukta olduğu gibi dilde de, sanatta olduğu gibi üretim tekniğinde de, ev ortamındaki nesnelere olduğu gibi biliminde de bir tin toplamı cisimleşmiştir. Birey entelektüel gelişimi sırasında bu tinin gelişimini gayet yarım yamalak bir biçimde ve gittikçe artan bir mesafeye takip eder. Mesela, son yüzyıldır nesnelere ve bilgide, kurumlarda ve hayatımıza konfor getiren eşyalarda cisimleşmiş olan muazzam kültüre baktığımızda ve bütün bunları bireyin —en azından yüksek statü gruplarına mensup olanlarının— aynı dönemde kaydettiği kültürel ilerleme ile kıyasladığımızda, ikisi arasında korkunç bir orantısızlık olduğu görülür. Hatta bazı noktalarda bireyin kültüründe maneviyat, incelik ve idealizm açısından bir gerileme olduğu fark edilir. Bu uyumsuzluk esasen artan işbölümünün sonucudur. Zira işbölümü bireyden gittikçe daha tek yanlı hale gelen faaliyetlerde bulunmasını talep eder ki böyle tek yanlı bir faaliyette kaydedilen ilerleme çoğunlukla bireyin kişiliğinin gerilere itilmesi anlamına gelir. Her halükârda, birey nesnel kültürün aşırı büyümesiyle başa çıkmakta gittikçe zorlanır. Birey ihmal edilebilir bir niceliğe indirgenir, ama bu bilincinden çok pratiğinde ve bu pratikten kaynaklanan muğlak duygu durumlarının bütününde yaşanan bir indirgemedir belki de. Birey, elinden her türlü ilerlemeyi, maneviyatı ve değeri sökü� alan ve bunları öznel formlarından çıkarıp salt nesnel bir hayat formuna dönüştüren muazzam bir şeyler ve güçler organizasyonu içindeki bir dişliden ibaret hale gelmiştir. Metropolün her türlü kişisel hayatı safdışı bırakan bu kültürün gerçek arenası olduğu açıktır. Burada binalarda ve eğitim kurumlarında, mekânı fetheden teknolojinin yarattığı harikalarda ve konforda, cemaat hayatı oluşumlarında ve devletin gözle görülür kurumlarında öyle ezici bir billurlaşp gayrişahsileşmiş tin vardır ki kişilik onun etkisi altında kendisini muhafaza edemez tabiri caizse. Bir yandan, dört bir koldan kendisine sunulan

uyaranlar, ilgi çekici uğraşlar, zamanını ve bilincini nasıl kullanacağıyla ilgili kılavuzlar sayesinde kişinin hayatı son derece kolaylaşmıştır. Bunlar kişiyi adeta bir akıntıya kapılmışçasına taşırlar, onun yüzmesine bile pek gerek yoktur. Ama öte yandan, sahici şahsi renkleri ve benzersizlikleri ortadan kaldırmaya meyilli olan bu gayrişahsi içerikler ve değerler hayatı gittikçe daha fazla doldurmaktadır. Bu da bireyin şahsiyetinin çekirdeğini koruyabilmek için, sahip olduğu eşsizliği ve tikelliği öne çıkarmak adına elinden geleni ardına koymamasına yol açar. Kendisi için bile duyulabilir kalabilmesi amacıyla, bu şahsi unsuru abartmak zorundadır. Nesnel kültürün aşırı büyümesi yüzünden bireysel kültürün küçülmesi, Nietzsche başta olmak üzere en uç bireyciliği vazedemelerin metropole duydukları buruk nefretin nedenlerinden biridir. Ama bu bireycilik vaizlerinin metropolde bu kadar tutkuyla sevilmelerinin, metropol insanının onları kendi karşılanmamış özlemlerini ifade eden birer peygamber ve kurtarıcı gibi görmelerinin nedeni de budur.

Metropoldeki nicel ilişkilerin beslediği bu iki bireycilik biçiminin, yani bireysel bağımsızlık ile bireyselliğin kendisinin geliştirilmesinin tarihsel konumu araştırıldığında görülen şudur ki metropolün dünyadaki tarihinde yepyeni bir mertebeyi işgal etmektedir. On sekizinci yüzyıl, bireyi artık anlamsızlaşmış baskıcı bağların —siyaset, tarım, lonca ve din bağlarının— pençesinde bulmuştu. İnsana, tabiri caizse, doğal olmayan bir form ve modası geçmiş, adaletsiz eşitsizlikler dayatan kısıtlamalardı bunlar. Özgürlük ve eşitlik çığı, bireyin bütün toplumsal ve entelektüel ilişkilerde tam bir hareket özgürlüğü olması gerektiği inancı işte bu ortamda doğmuştu. Özgürlük herkesin sahip olduğu o soylu tözün, doğanın bütün insanlara verdiği ama toplumun ve tarihin bozduğu tözün ön plana çıkmasını sağlayacaktı. On dokuzuncu yüzyılda, on sekizinci yüzyıla ait bu özgürlük idealinin yanı sıra, bir yandan Goethe ve Romantizmden, öte yandan da ekonomik işbölümünden gelen bir başka ideal ortaya çıktı: Tarihsel bağlardan kurtulmuş olan bireyler şimdi de kendilerini diğer bireylerden ayırt etmek istiyorlardı. İnsanın değerlerinin taşıyıcısı artık her bireydeki "genel insan" değil, insanın nitel eşsizliği ve ikame edilemezliği idi. Zamanımızın dışsal ve içsel tarihi, bireyin toplumun bütünü içindeki rolünü tanımlamanın bu iki yolu arasındaki mücadele ve hep değişen iç içe geçişler üzerinde seyretilmektedir. Bu mücadelenin cereyan ettiği ve çözüme kavuşturulduğu alanı sunmaksa metropolün işlevidir. Zira insanlara roller biçmenin bu iki yolunu geliştirme fırsatları ve uyaranları olarak gördüğümüz özel koşulları metropol sunar. Dolayısıyla, ruhsal varoluşun gelişimi için paha biçilmez değerde anlamlarla dolu olan bu koşullar benzersiz bir yer kazanırlar. Metropol, hayatı kuşatan karşıt akımların yayıldığı ve eşit

haklara sahip olarak birbirleriyle birleştigi o büyük tarihsel oluşumlardan biri olduğunu göstermektedir. Gelgelelim, bu süreçte, bahsedilen hayat akımları, içerdikleri bireysel fenomenler ister hoşumuza gitsin ister gitmesin, karşısında bir yargıç tavrı takınılabilecek alanı bütünüyle aşarlar. Bu hayat güçleri baştan uca bütün tarihsel hayata yayılmış oldukları ve gelip geçici varoluşumuzla bizler de bu tarihsel hayatın sadece bir hücresi, küçük bir parçası olduğumuz için, bize düşen görev suçlamak ya da bağışlamak değil, yalnızca anlamaktır.
